

Opta al Premi TRUETALLUÍS NICOLAU D'OLWER
=====

(1888 - 1961)

Lema:

"No cal pas confiar per a emprendre..."

LLUIS

NICOLAU

D'OLWER

(1888 - 1961)

=====

La Renaixença política catalana ha tingut, d'ençà dels seus orígens, un caràcter marcadament intel·lectual. No debades Bonaventura Carles Aribau, l'autor de les trobes "A la Pàtria" que són el primer toc de clarí que havia de desvetllar aquella "morta viva" que era Catalunya, era un empleat i més endavant un home de govern - i a Madrid, precisament - ensems que un intel·lectual il·lustre. Després trobarem Valentí Almirall, Angel Guimerà, Enric Prat de la Riba, Domènec Martí i Julià, Jaume Bofill i Maties, Antoni Rovira i Virgili, Pere Coromines, Gabriel Alomar, Ventura Gassol, Josep Puig i Cadafalch... assagistes, poetes, historiadors, arqueòlegs, economistes que tot semblava destinar a una carrera intel·lectual fructuosa i brillant - i que ben sovint la van fer - duen a terme, al mateix temps, una tasca política que alguna vegada eclipsa o anul·la llur vocació literària o científica. Alguns d'aquests homes es llaneen a la lluita política perquè realment en senten els imperatius; d'altres s'hi troben barrejats amb una mica a contracor, perquè les circumstàncies el hi ho han imposat; tots ells, però, actuen en política, més que per una ambició de govern o de notorietat, per un imperatiu de llur patriotisme.

Lluís Nicolau d'Olwer és potser el prototipus d'aquest home intel·lectual català endut per la política. Fins a la seva mort se'n planyerà discretament. Fins a la seva mort s'interrogarà si, de cara a un rendiment personal - no pas en profit propi, ésser, sinó de la cultura catalana - no hauria estat millor que s'hagués cenyit als seus estudis literaris i històrics. Fins a la seva mort, però, no sabrà mai declinar la crida urgent dels seus compatriotes o de les circumstàncies històriques, i es sotmetrà a tasques polítiques, a missions de govern, a mediacions i actuacions on el seu prestigi pot salvar conflictes i evitar discòrdies. En aquest aspecte, com en els de la seva carrera de simple intel·lectual, la seva existència serà un exemple per a tots els catalans.

Els historiadors del catalanisme polític podran escatir un dia si la proliferació d'intel.lectuals en els rengles del catalanisme polític ha estat un bé o un mal, donat els resultats que van aconseguir-se de llur actuació en els rengles dels partits o en les funcions del govern. Hom pot argumentar que, en principi, els intel.lectuals no poden pas ésser exclosos de la política ni del govern amb més motiu i justícia que els industrials, els pagesos o els pobrers. Fins i tot si limitem el terme d'"intel.lectual" al concepte de l'home que té per professió manipular idees, crear conceptes generals, ja sigui com a literat, ja com a filòsof, hom pot recordar que molts homes polítics de tots els temps, i no pas dels menors, pogueren ésser considerats com a "intel.lectuals". Juli Cèsar i Marc Aureli, Mahoma, Frederic de Prússia, Napoleó, Martínez de la Rosa, Chateaubriand, Disraeli, Trotsky, Gandhi, Gramsci... Adhuc, en els nostres dies, un John F. Kennedy, un general de Gaulle, no poden ésser presos com a intel.lectuals enduts per la política, i que segueixen, en les funcions de govern, el patró ideal que s'han forjat per a aquestes funcions, per a la configuració i la fesomia de l'Estat que regeixen, per al món que aspiren a crear?

Ha estat, sovint, retret a Lluís Nicolau d'Olwer el fet que, sense tenir una real vocació política, hagués acceptat funcions directores en corporacions públiques i en partits polítics. (En aquest darrer aspecte, el fet que el partit que va dirigir de la fundació fins a la mort d'ell, Acció Catalana, va ésser objecte de la mateixa acusació: era un partit polític format massa exclusivament per intel.lectuals, sense ambició ni real sentit polític. Potser això darrer fa més passador el retret que el seu president fos també un intel.lectual esgarriat en la política.) Tanmateix, per a jutjar aquestes funcions polítiques que exercí Lluís Nicolau d'Olwer, com per a ponderar els seus mèrits com a intel.lectual català i, no pas en darrer terme, els que va contraure en tant que patriota, cal tenir un resum, ni que sigui sumari, de la seva actuació pública. Perquè en el cas d'un home que, en llibres, en articles, en discursos o en actes de govern es dirigeix sempre a un públic, la vida privada compta molt poc, i la de Lluís Nicolau d'Olwer estava tan exempta de relleu com d'accidents, que poca referència haurem de fer-hi. Les pàgines que segueixen són un intent per a formar un esquema biogràfic de Lluís Nicolau d'Olwer i per a valorar allò que, amb la seva obra d'intel.lectual i la seva actuació de polític, va deixar a la nostra terra en els anys de la seva vida - uns anys que són, sens dubte, els més dramàtics i fecunds de la vida política catalana en d'ençà de 1714.

I

L'ESTUDIANT

A una casa de la plaça de Sant Miquel, el dia 20 de gener de 1888, naixia un infant que havia de dir-se Lluís. Els seus pares eren un notari barceloní, Joaquim Nicolau i Bujons, i una dama d'origen escocès, Anna d'Olwer. Tenien ja una filla, Rosa, i eren un matrimoni benestant. Per bé que fadrí extern d'una casa pairal de Martorell, Joaquim Nicolau era també propietari de terres i el seu càrrec de notari -l'exercí entre 1880 i 1910, l'any de la seva mort - li produïa bons ingressos.

Hi ha una anècdota que ha estat naturalment explotada pel que pogués tenir de simbolisme. Uns mesos després de la naixença del petit Lluís, a les finestres del primer pis de la Casa de la Ciutat, davant per davant dels balcons de la casa dels Nicolau, una mainadera exhibia un infant, hoste per uns dies de Barcelona i estatjat al palau municipal. Era el petit rei Alfons XIII, fill pòstum d'Alfons XII i que ja era monarca abans de néixer, el qual havia vingut a Barcelona amb la seva mare, la reina regent Maria Cristina, per a presidir les festes de la inauguració de l'Exposició Universal de 1888. El reiet tenia dos anys d'edat i és més fàcil que s'adonés ell del petit barceloní de cinc mesos que se'l mirava de l'altre costat de la plaça, en braços de la dida segurament encuriosida per la persona del reial infant. L'atzar i la topografia barcelonina enfrontaven així, per primer cop, el darrer sobirà de la dinastia dels Borbons amb un dels homes que formarien part del primer govern de la República.

L'estada a la plaça de Sant Miquel no fou de gaire durada. D'allà els Nicolau passaren a viure al palau del Marquès de Camps, del carrer del Duc de la Victòria cantonada Canuda, on s'estigueren en dos pisos diferents. L'any 1893, el de la bomba del Liceu, vivien al carrer ~~difere~~ Nou de Sant Francesc, nº 23, on visqueren uns quants anys. Les primeres lletres va ensenyar-les al menut Lluís un jove seminarista que aviat cantà missa i sempre va mantenir una gran amistat amb la família: era Mossèn Rovira, el qui fou rector de Sant Pau del Camp fins a la seva mort fa pocs anys.

El notari Nicolau era home ben relacionat i de sentiments catalanistes. Figurava en la llista dels ~~Marquès de Camps~~ Adjunts dels Jocs Florals de Barcelona. Tenia el despatx al carrer d'Escudellers, número 72 i va creure convenient d'unir el domicili amb el despatx, cosa que va fer llogant dos pisos de la casa del costat, el número 70 - ara és al carrer d'Avinyó, d'en-

ça que el d'Escudellers s'atura a la cruïlla amb el carrer de la Comtessa de Sobradiel - on havia viscut el Dr. Cullaré, aleshores famós tisibleg barceloní, i va instal·lar-hi el despatx a la banda del davant i a la del darrera el domicili, amb un pis anexe al damunt, donant tots dos al carrer d'en Carabassa. En aquells darrers decennis del segle XIX, aquells indrets eren els més distingits de la ciutat, i el carrer d'en Carabassa, amb els seus pontets que donen accés als jardins del costat oposat era un veritable oasi en un barri ple d'animació comercial.

Lluís Nicolau d'Olwer fou dut als jesuïtes, on va fer la Primera Comunió i va seguir els estudis de batxillerat. Pel seu pas pel col·legi del carrer de Casp - descrit admirablement per Gaziol en la seva autobiografia - va deixar-li un bon record i una sòlida formació humanista. En una carta en la qual declinava els elogis que mereixia la seva prosa catalana ("en això aquest ordre mai no he tingut l'ambició d'anar més enllà d'allò que em sembla el deure de tothom que estima la seva llengua: escriure-la amb correcció") escrivia aquests mots: "Escriure amb claredat, precisió i "arquitectura" us entra a dins en els primers anys d'estudis, si teniu la sort que aquests siguin a base de llatí i de dialèctica. Assimileu llavors una mena de gramàtica general, de gramàtica lògica, que ja no us deixarà en tota la vida. Aquesta sort varem tenir-la els que estudiàvem als Jesuïtes, abans que haguéssim d'abandonar totalment llur vella i formativa Ratio studiorum."

Acabat el batxillerat, va entrar a la Universitat per a estudiar-hi Filosofia i Lletres. Si el seu mestre preferit es deia Antoni Rubió i Lluch, els condeixebles són Jordi Rubió, Francesc Martorell, Ramon d'Alós-Moner i de Dou, Ferran Valls i Taberner, Manuel Reventós, Miquel Ferrà, Agustí Duran i Sanpere, Ramon d'Abadal i de Vinyals. L'any 1907, Lluís Nicolau publicava, a les edicions de "L'Avenç", el seu primer llibre, un estudi "Sobre les fonts catalanes del "Tirant lo Blanc". A la mateixa editorial, l'any següent, sortia un altre treball: "Felix, bisbe d'Urgell i l'Adopcionisme en els dominis francs". Seguia brillantment dues carreres: Lletres i Dret, i l'any 1910, junt amb Manuel Reventós, es llicenciava en aquest darrer i després anava a Madrid per a passar-hi el seu doctorat en Lletres.

La seva tesi doctoral, obligadament en castellà, és publicada l'any següent a Barcelona. Es el gruixut volum "El teatro de Menandro. Estudio histórico-literario, edición y traducción de los nuevos fragmentos", publicat també a "L'Avenç". Es un considerable volum de 335 pàgines, dedicat públicament "Manibus patris carissimi sacrum" - a la sagrada memòria del

pare estimat.- Perquè el notari Nicolau ha mort l'any 1910 i si l'estudi de la carrera de Dret pot semblar una concessió a les possibles indicacions ~~extremes~~ de seguir la professió ~~extremista~~ paterna, la desaparició del pare deixa lliure el fill de dedicar-se a la seva vocació. Lluís Nicolau d'Oliver no farà mai d'advocat. Però els tres llibres que ha publicat, als seus vint-i-tres anys, ja marquen l'orientació de les seves preferències: l'estudi dels clàssics catalans, la història de l'Alta Edat Mitjana catalana, l'hel·lenisme. En aquest darrer camp, el seu prestigi és sòlid, i li ha valgut ja d'ingressar a l'Association pour l'Encouragement des Etudes Grecques. Una brillant carrera internacional de científic i d'erudit s'obre al davant del jove fill del notari Nicolau. Però la política - millor dit, el catalanisme - l'espera ja, com espera la majoria dels seus joves companys d'Universitat, per a endur-se'l per altres viaranys més accidentats.

I I

P O L I T I C A C U L T U R A L

Hi ha un camp de la política en el qual l'exemple de Prat de la Riba serà decisiu. Es el camp de la cultura. Des de la Diputació de Barcelona, com des de la Mancomunitat de Catalunya, l'autor de La Nacionalitat Catalana crea els instruments necessaris per a donar a la llengua catalana, a la cultura catalana, tota la seva extensió, tot l'abast que li permetran de posar-se al costat de les altres llengües, de les altres cultures universals. L'Institut d'Estudis Catalans és la manifestació més important d'aquesta tasca. Però d'altres sortiran de la seva iniciativa i de la col·laboració, no ho oblidem, dels sectors polítics que, tot i ésser rivals de la Lliga Regionalista, saben contribuir a les obres importants que els homes més destacats d'aquesta. I val a dir que Prat de la Riba, president de la Mancomunitat, sap sol·licitar aquestes col·laboracions i obtenir-les, sap oblidar partidismes i anar a trobar els homes de vàlua allà on siguin i tinguin el color que vulguin. Es cert que el primer Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona topa amb l'oposició de les dretes barcelonines, que el troben excessivament audaç en quant estableix l'ensenyament mixte i laic, però les idees que conté aquell text hauran d'ésser aplicades pels Ajuntaments que seguiran aquell.

Lluís Nicolau ha ingressat a la Joventut Nacionalista de la Lliga. Les seves amistats hi són gairebé totes - l'experiència de la primera Esquerra Catalana, primerament Centre Nacionalista Republicà, després Unió Federal Nacionalista Republicana ha estat un fracàs davant del lerrouxisme i el regionalisme - i demés, l'existència de la Mancomunitat posa en joc, obligadament, tota la intel·lectualitat catalanista. Són també els anys de la Guerra Europea, anys tan carregats d'entusiasmes i esperances per als catalans que avui és difícil de comprendre'ls. Nicolau ha publicat un altre llibre, destinat a tenir una gran fortuna: és el seu assaig "Literatura Catalana; Perspectiva general"⁽¹⁹¹⁷⁾, editat per "La Revista" i que és un resum d'una claredat meravellosa i neta de tota retòrica d'allò que ha estat i allò que és la nostra literatura, en un intent, com dirà l'autor deu anys més tard, en una reedició del seu llibre, molt ampliat, "d'emmarcar amb les directrius romàniques de Gaston Paris, les realitats catalanes que Rubió i Lluch ha estat el primer a sistematitzar." A la Col·lecció Minerva ha publicat un altre assaig: "Lingüística". Duu a terme una extensa tasca periodística a "La Veu de Catalunya" i participa a les tasques de la Secció Filològica de l'Institut. El dia 22 de març d'aquell 1917 és nomenat membre adjunt d'Angel Guimerà en l'esmentada secció, on va a trobar Josep Carner, Frederic Clascar, Pompeu Fabra i Lluís Segalà, bons amics seus. No trigarà gaire (5 de febrer de 1918) a ésser fet Membre titular, per a ocupar la vacant deixada per la mort de Joan Maragall, membre fundador de la Secció Filològica. L'any següent hi entrarà Jaume Bofill i Mates, el 1924 Joaquim Ruyra i en 1932 Carles Riba. La Secció Filològica podrà realitzar amb tota l'autoritat que li donen el prestigi dels seus homes la seva tasca ja iniciada amb les Normes Ortogràfiques i el Diccionari Ortogràfic.

Tornem a les confessions del propi Nicolau quant a la seva prosa model·lica: "Ja concretament per al català, calia parar orella amatent a les maneres de dur encara incontaminades que ens arribaven de totes les contrades de la terra catalana (abans que la immigració barcelonina fos de murcians i "maños"); i sobretot llegir, llegir els clàssics que semblen més moderns, com Bernat Metge, i els moderns que semblen més clàssics, com els mallorquins. Per fi, el mestratge de Pompeu Fabra i la obligació moral que el fet d'ésser membre de l'Institut imposa."

Aquell mateix any 1918 es celebren eleccions municipals. Nicolau és elegit regidor per Barcelona. Per la seva personalitat, el nomenen Tinent

d'Alcalde i president de la Comissió de Cultura. El seu mandat durarà quatre anys, els quals seran els més intensos en la creació d'institucions de cultura dependents del municipi barceloní. Ell serà el creador de l'Escola del Mar, de l'Escola del Bosc, de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic i dels primers Grups Escolars de la Ciutat. Un accent nou, modern i net, que es tradueix tant en l'arquitectura dels edificis escolars - una arquitectura que ajunta les tendències més modernes amb una fidelitat als estils catalans més felïços - com en la tria dels mestres i dels directors d'aquelles noves escoles, desfà meravellosament la llegenda sinistra de les escoles municipals, amb els seus locals bruts i rònecs i els mestres mal pagats.

La tasca literària continua, però, amb l'edició dels "Comentaris" recull d'assaigs publicats entre 1915 i 1917, que li edita la Societat Catalana d'Edicions en 1920, i dels estudis "L'Escola Poètica de Ripoll en els segles X-XIII" (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans 1915-1920) i "Del diàleg en la poesia medieval catalana" (Escola Catalana d'Art Dramàtic, conferència inaugural).

Aquell mateix any 1920, el primer dia de desembre, li correspon de representar la ciutat en una dolorosa cerimònia. L'advocat Francesc Layret ha estat assassinat la vigília, al portal de casa seva, en una de les furioses repressions del sindicalisme que saben dur a terme els generals Martínez Aído i Arlegui, que governen la ciutat. L'alcalde és absent i correspon a Nicolau d'Olwer de presidir l'enterrament. En aquell acte, la Guàrdia Civil dona una càrrega ~~furiosa~~ duríssima contra els que volen convertir l'enterrament de la víctima de la criminal política en una protesta contra les autoritats que la propicien i el govern que les empara. La càrrega arribaria fins al mateix taüt mortuori, si Nicolau, amb la vara d'alcalde, sense recular, no protegís el difunt. Al cementiri, l'alcalde accidental pronunciava l'elogi fúnebre de Francesc Layret i el proclamava "home de vida austera i mort estoica".

L'any 1922, després d'una pila de fracassos en la política intervencionista de la Lliga Regionalista, els homes que formaven en la Joventut Nacionalista s'interroguen sobre la necessitat de trobar uns altres camins. Topen amb el veto de la Comissió d'Acció Política i es decideixen a prescindir de la disciplina i a convocar una "Conferència Nacional Catalana" en la qual participaran catalanistes nacionals de totes les tendències. Aquesta Conferència té el seu origen en un manifest, signat per homes de tant de prestigi com Bofill i Mates, Martí Esteve, Carles Jordà, Lluís Massot, Esta-

López-Picó, Josep Ma de Sagarra/

nislau Duran i Reynals, Cobl i Rodés, /Jordi Rubió, Miquel Ferrà, Josep Ma Pi i Sunyer, Antoni Rovira i Virgili, Carles Soldevila, Josep Barbey, Manuel Massó i Llorens, Ramon d'Abadal i Vinyals i altres. Un dels primers signants era Lluís Nicolau d'Olwer. Que s'haguessin pogut reunir les signatures dels elements més brillants procedents de la Joventut Nacionalista de la Lliga amb d'altres procedents de l'antiga Esquerra catalana volia dir l'intent de formar un partit essencialment intel·lectual, per damunt dels apetits electorals i les velles conxorxes, capaç de mobilitzar les joventuts catalanes. i de galvanitzar amb una nova fe les multituds.

Aquest partit fou Acció Catalana, nascut d'aquella Conferència Nacional Catalana dels 4 i 5 de juny de 1922. Els ponents havien estat quatre (Bofill, Josep Ma Pi i Sunyer, Rovira i Nicolau). Menys el segon, tots figuraven al Consell central interí del nou partit, el qual fou presidit per Jaume Bofill i Mates, amb Nicolau d'Olwer, Rovira i Virgili, Ramon d'Abadal i Carles Jordà. Una de les obres inicials de la nova agrupació fou de comprar i catalanitzar un vell diari republicà, "La Publicidad", transformant-lo en poques setmanes en LA PUBLICITAT. Nicolau fou nomenat director d'aquest nou diari català, el qual va convertir-se aviat en l'òrgan de més prestigi del catalanisme militant.

La ponència que havia presentat Nicolau a la Conferència Nacional Catalana era "Actuació del Nacionalisme en les corporacions públiques catalanes". Tenia prou autoritat per a parlar-ne, i la conferència que havia donat aquell mateix any sobre la "Missió de l'Ajuntament de Barcelona en l'obra de cultura de la ciutat" n'era una prova. Quan li toca de cessar en el càrrec de regidor, després dels seus quatre anys d'exercici, pot presentar una tasca magnífica, que haurà beneficiat la ciutat i els ciutadans i haurà donat una part del perdut prestigi a la corporació municipal.

Acció Catalana s'emprenia una tasca intensa de propaganda catalanista a base d'aplecs, conferències i mítings per tot Catalunya. Semblava que aquesta feina donava fruit. A les eleccions per a diputats provincials de juny de 1923, Lluís Nicolau d'Olwer era elegit, per majories, diputat per a la Mancomunitat de Catalunya, pel Districte II provincial de Barcelona.

El catalanisme prenia nova volada. L'onze de setembre era segellada a Barcelona la Triple Aliança, constituïda per catalans, bascos i gallecs. El mateix dia, en unes càrregues salvatges de la policia contra els manifestants davant l'estatge d'Acció Catalana del carrer de Trafalgar, Nicolau era ferit d'un cop de sabre. Aquelles manifestacions a honor de Rafael de Casanov

i dels hostes gallecs i bascos foren, sens dubte, un dels motius que van decidir el general Primo de Rivera, capità general de Catalunya, a donar el seu cop d'estat contra el govern liberal de la monarquia. Dos dies després, encoratjat per una part de la burgesia catalana, proclamava la Dictadura Militar, amb el beneplàcit d'Alfons XIII.

=====

I I I

ENTRE ELS LLIBRES I
LA POLITICA

Començava un període de persecucions i dificultats. L'any 1924, l'hostilitat del nou règim contra Catalunya era patent i manifesta. Havien estat dissoltes les corporacions públiques d'elecció popular i substituïdes per homes designats pel govern. La Mancomunitat de Catalunya, privada dels seus homes i del seu esperit, aviat perdria fins i tot el seu semblant d'existència, i Catalunya tornaria a veure's esquarterada en les arbitràries "províncies". Lluís Nicolau d'Olwer, com Francesc Macià, com Ventura Gassol, com altres encara, es veu obligat a exiliar-se a França. S'instal·la, l'any 1924, a Ginebra, on a l'estiu se li reuneix la seva mare. Des d'allà sosté una correspondència molt interessant amb Francesc Macià, entorn de la constitució d'un Front únic de patriotes catalans, en el qual Acció Catalana i Estat Català haurien estat els elements preponderants. Intervé també activament en la campanya de propaganda del fet català, tant a la Societat de Nacions, la seu de la qual es troba a la mateixa Ginebra, com en les redaccions i administracions dels diaris més importants d'Europa.

Però l'exili, per a Nicolau, no és únicament un exili polític. Aprofita el forçat allunyament de la pàtria per a visitar aquells indrets on el pas de Catalunya deixava rastre, en les pedres o en els arxius, i prenia com a guia el vell Ramon Muntaner. Així, l'any 1926 podia publicar a Barcelona una edició erudita i ensems interessantíssima de la part que en la Crònica de Ramon Muntaner descriu "L'expedició dels catalans a Orient", amb introducció i glossarí a càrrec seu, i també "L'expansió de Catalunya a la Mediterrània Oriental" (Editorial Barcino, Enciclopèdia Catalunya), que és l'enfilall de glorioses dates i fetes que marquen, a l'orient mediterrani, la presència catalana, bel·licosa o comercial, d'exploració o diplomàtica.

"L'expansió de Catalunya a la Mediterrània Oriental" era un llibre que, en plena Dictadura, quan la llengua catalana era expulsada dels organismes públics catalans i de tota manifestació oficial - però quedant l'arma poderosa de la premsa i del llibre català - constituïa una afirmació rotunda de la grandesa de la història del nostre poble, i com a tal l'acollí el públic català, sensible demés a la prosa modelica amb la qual el que era erudit historiador de les expedicions catalanes a Orient sabia presentar, nua de tot enfarfec, la seva ciència.

Les estades a l'exili eren també útils per a introduir-lo en els medis que, amb una tenacitat heroica i un avanç de quaranta anys, defensaven la idea d'Europa com a pàtria conjunta de tots els pobles que la formen. L'any 1928, Nicolau publica el seu estudi "Idees i fets entorn de Pan-Europa". El mateix any, les notes del seu viatge per Sicília, Tunis i Malta li donen material per a un nou llibre. Eren, com ell diu en el pròleg de la segona edició d'aquesta obra (feta a Mèxic en 1945), "impressions d'altres ciutats notes de paisatge, records històrics" els quals havien anat apareixent a "La Publicitat" i a altres publicacions de Barcelona i de Mallorca. El llibre es diu, nom felicíssim, "El pont de la mar blava" i confirmava el prestigi del prosista i de l'historiador.

La dictadura de Primo de Rivera s'acaba a finals de gener de 1930, després de la mena d'apoteosi que ha estat l'Exposició de Barcelona (i la de Sevilla, celebrada simultàniament perquè la nostra no sigui massa un èxit català). S'obre un període de noves activitats polítiques, i Nicolau d'Oliver hi participa, com a un dels líders del partit "Acció Catalana", que aviat ha d'esdevenir "Acció Catalana Republicana". Hom comença de creure a les possibilitats d'un canvi de règim. El 17 d'agost, a San Sebastián, es reuneixen unes quantes personalitats que representen els partits republicans històrics i els acabats de formar. Alguns són molt coneguts, d'altres no tant: Lerroux, Marcel·lí Domingo, Albornoz, Galarza, Azaña, Prieto, Fernando de los Ríos, Sánchez Román, Eduard Ortega i Gasset, Alcalà Zamora, Miquel Maura, un representant dels gallecs, que es diu Santiago Casares, i tres catalans, que eren Manuel Carrasco i Formiguera, per Acció Catalana, Macià Mallol, per Acció Republicana (un partit fundat feia poc per Rovira i Virgili i uns quants amics seus, i que acabà fusionant-se altra vegada amb Acció Catalana), i Jaume Agudé, per Estat Català. De la reunió en surt un acord, que es dirà Pacte de San Sebastián, i que serà la base, un cop proclamada la República, per a les relacions entre Catalunya i l'Estat Republicà.

Calia constituir un Comitè Revolucionari que, de fet, fos ja el Govern Provisional de la República Espanyola. Com a ministre representant de Catalunya fou ofert un lloc a Lluís Nicolau d'Olwer, puix que fet i fet l'únic partit català que creia en les possibilitats de la República, segons Miguel Maura explica en el seu llibre de records polítics, era Acció Catalana, i abans que Nicolau - i amb tota l'aquiescència seva - el lloc havia estat ofert a totes les figures més destacades del vell republicanisme catalanista. Nicolau no era un il·lús i més aviat sempre es caracteritzà, en política, per la seva manca d'entusiasmes. No debades havia fet seva una màxima política famosa, la de Guillem el Taciturn:

"No cal pas confiar per a emprendre ni recèixit per a perseverar!" Però en aquell moment, que es preparava l'alçament republicà de desembre, va considerar que el seu deure era d'acceptar aquell càrrec bastant il·lusionari de Ministre d'Economia que li era ofert en un govern fantasma i de dur, amb la seva responsabilitat personal, la representació del seu partit i de tot Catalunya.

La seva signatura va figurar, doncs, al peu del manifest que, amb els altres components del Comitè Revolucionari, llançava als espanyols pel desembre de 1930. Havia de coincidir amb diversos alçaments populars, sostinguts per caps militars que produirien ~~xixxxx~~ moviments revolucionaris a les casernes. Uns d'aquests caps, els capitans Galán i García Hernández, van precipitar-se un parell de dies i van aixecar, sense fortuna, la guarnició de Jaca. Foren fets presoners i executats després d'un judici sumaríssim. L'alçament general havia de produir-se el 15 de desembre. Tots els components del Govern provisional foren, o bé detinguts i duts a la presó model de Madrid (Largo Caballero, Alcalà Zamora, Maura, de los Rios, Albornoz i Casares Quiroga). Azaña i Lerroux van aconseguir d'amagar-se al mateix Madrid. Domingo i Prieto van poder passar la frontera i se n'anaren a París.

Per a Nicolau d'Olwer, l'amenaça de detenció que, automàticament, pesava damunt seu d'ençà que sabé el fracàs del moviment de Jaca, es complia amb una circumstància personal ben dolorosa. Hi ha homes que sempre volen mantenir una distinció ben precisa entre la vida pública i la vida privada; d'altres que barregen contínuament, ex abundantia cordis, els incidents d'una i altra. Nicolau d'Olwer, com Macià, era dels primers. Però en aquell dia 13 de desembre de 1930, quan havia d'emprendre la fugida, la seva mare, que ell estimava profundament i que havia compartit el seu primer exili, es trobava gravíssimament malalta i reclamava la companyia del seu

fill al costat del llit on agonitzava. Nicolau no ha volgut deixar cap record personal d'aquest moment dolorós. Es curiós, però, que un novel·lista anglès, ^{Ralph Bates} que havia treballat com a descarregador del moll a Barcelona, escrivia una novel·la, "Lean Men" (els homes magres), el protagonista de la qual - o almenys un dels principals - es diu Nicolau de Riviére, il·lustre republicà, membre del Comitè revolucionari i que ha de passar la frontera, en un capítol ple d'emoció, a peu a través del Pirineu, mentre la seva mare està morint. Que nosaltres sapiguem, aquest Nicolau de Riviére, que després tornem a trobar, ja convertit en ministre, és l'únic retrat novel·lesc però prou fidel en quant a circumstàncies i ambient, que ha estat fet de Nicolau d'Olwer.

Aquell segon exili no havia de durar tant com el primer. El dia 12 d'abril de 1931 eren celebrades a Espanya les primeres eleccions municipals després de 1923. A totes les capitals de província, a totes les ciutats importants d'Espanya, guanyaven els republicans, aliats amb els socialistes. A Catalunya, pot dir-se que la victòria electoral fou, a totes les ciutats i pobles, dels republicans catalanistes. Acció Catalana va guanyar-les a la majoria de les ciutats, però va perdre-les rotundament a Barcelona, on arribava en primer lloc un partit que s'havia constituït feia només unes setmanes i que comptava amb el prestigi immens i ben guanyat de Francesc Macià: Esquerra Republicana de Catalunya.

Les conseqüències d'aquella victòria electoral, per a uns homes que havien promès la República en cas de triomf, eren ineludibles. Però calia tenir el coratge de transformar-les en realitat. Fou l'honor i la glòria de Lluís Companys d'haver estat el primer a proclamar la República a Barcelona, des del balcó de la Casa de la Ciutat, i el de Francesc Macià d'haver corregut tot seguit al Palau de la Generalitat a proclamar, al seu torn, la República Catalana dintre la República Federal Espanyola. El fet consumat va acabar de decidir els homes que, a Madrid, estaven una mica esbalafats per la gran victòria. La República Espanyola era proclamada a tot el país i unes hores després de la proclamació, aquell 14 d'abril sense violències ni aldarulls, Alfons XIII abandonava lliurement ~~el país~~ Espanya.

Nicolau d'Olwer, des de París, ha de complir el seu deure. Pren el tren d'Irun i es presenta a Madrid, amb Prieto i Domingo. Amb els seus companys de Comitè Revolucionari ha d'exercir les funcions de Govern Provisional de la República. Però no pot fer-ho si no duu la representació de Ca-

talunya. I aquesta representació ara, pel consentiment popular, per l'entusiasme popular, la té plenament el President de la República Catalana, el senyor Francesc Macià.

Aquesta República Catalana preocupa molta gent. No pas solament a Madrid, sinó a Barcelona també. Si les mateixes forces militars de la guarnició l'han acceptada amb cerimònies simbòliques, unes forces obreres poderoses se'n malfien i declaren una vaga general per al dia 15 d'abril, vaga que caldrà camuflar proclamant festa nacional aquell dia. Internacionalistes, com són molts sectors de la C. N. T. i de la F.A.I., s'oposen al que en diuen un particularisme reaccionari i no veuen amb bons ulls que uns elements polítics, als quals les masses obreres, en general, han atorgat el vot, facin una acció independent i vulguin convertir la Revolució abstracta, amb majúscula i sense adjectius, en una Revolució Democràtica però també catalanista.

A Madrid, els recels que ja havia ~~produït~~ produït l'actitud resolta dels delegats catalans a San Sebastián, s'han reproduït amb el gest de Macià. La proclamació de la República Catalana no entrava en els termes vagues del Pacte. Calia reduir aquella excrecència que preocupava tant els defensors de la Sobirania Nacional, igualment repel·lits en República que sota la Monarquia.

Tres ministres eren delegats pel Govern Provisional de la República perquè anessin a Barcelona a entrevistar-se amb el President Macià. Eren Fernando de los Ríos, que tenia bones relacions personals amb el President, Marcel·lí Domingo i Lluís Nicolau d'Olwer, ministres catalans. Per a aquests dos, però sobretot per al darrer, l'avinença dels dos governs és una cosa irrenunciable. Nicolau no ha volgut ocupar el seu lloc sense el permís exprés del President de Catalunya - sense la seva ordre, de fet. Tampoc no podrà ocupar-lo si Catalunya trenca totes les relacions polítiques amb Espanya si la República Catalana és un fet, amb totes les seves conseqüències.

Però és que, en realitat, aquella proclamació del dia 14 d'abril no ha volgut pas ésser una ruptura, ni ha volgut posar el Govern Provisional davant d'un fet consumat. Ha estat, això sí, una afirmació de la voluntat catalana d'obtenir un govern propi, de veure reconeguts els seus drets polítics, lingüístics i culturals. Catalunya - això és un fet - dona un ample marge de confiança als homes del Pacte de San Sebastián. Per això, les discussions del dia 17 al Palau de la Generalitat no tenen mai el caràcter dramàtic i d'ultimàtum que hom ha volgut de vegades donar-les. Cal només trobar un punt d'avinença, una fórmula de conformitat que doni pas a totes les transforma-

cions legals que el Pacte pressuposa. Cal que Catalunya digui la seva voluntat de tenir un govern propi, amb una fórmula o altra de convivència amb Espanya. Cal, doncs, preparar el text d'aquesta autonomia política, i crear - cosa no prevista en el Pacte - l'òrgan que ha de preparar aquest text, sotmetre'l a l'aprovació del poble català i representar, mentrestant, la sobirania popular que els set anys de dictadura han destruït. En el lloc de les quatre Diputacions Provincials - ja que la Mancomunitat de Catalunya, per un error lamentable dels catalanistes de dreta, no ha estat restablerta en les seves funcions, - ha d'haver-hi un Govern català, ni que sigui simbòlic. Per a discutir aquesta fórmula, tres jurisconsults eminents aconsellen i suggereixen. Són Jaume Carner, Amadeu Hurtado i Josep O. Anguera de Sojo. Es aquest darrer, que ocupa per designació de Macià el càrrec de president de l'Audiència, qui ofereix la solució: cal ressuscitar la Generalitat de Catalunya, de gloriosa història i poders reals, destruïts pel rebesavi d'Alfons XIII en 1714. La República Catalana de 1931 deixa d'existir el dia 17. Ha durat tres dies, un de més que la de 1640. El President Macià, però, segueix essent el President de la Catalunya retrobada, sota el nom de President del Govern de la Generalitat.

Lluís Nicolau d'Olwer se'n torna a Madrid. Aquells dies, a Barcelona, surt un nou llibre seu, "La lliçó de la Dictadura". (L'any 1929 n'ha sortit encara un altre, un recull de treballs periodístics i de revista que es diu "Paisatges de la nostra història. Assaigs i notes de literatura catalana".) Aquest més recent és també format per articles periodístics, la major part dels quals han estat publicats a "La Publicitat" i a "La Rambla". El llibre estava dedicat "A vosaltres, jovent de Catalunya, perquè sota el signe de Palestra acampàvem plegats als cims del Pirineu i arran de la Mediterrània nostra." I en un pròleg, l'autor explica l'origen i el significat d'aquells articles, escrits tots sota la Dictadura i alguns mutilats pel llapis vermell del censor. I en treu "la lliçó de la dictadura" és una amarga lliçó. Pot tornar, si les causes que la van fer possible no són esmenades. Però també té un balanç positiu: "Avui, gràcies a la dictadura, el sentiment catalanista s'ha estès a totes les comarques i a tots els estaments de la nostra terra. Ens cal ara vetllar que aquesta extensió no es tradueixi en una minva de la seva intensitat. Jo no en veig pas un símptoma en l'arraconament de fórmules i de símbols cridaners. No. Jo hi veig una lliçó de la dictadura que hem fet bé d'aprofitar. Va caure un pal, un sabre de fusta, a l'estany, i va fer-s'hi el silenci. No era, doncs, el bremul d'una tempestat aquell soroll: eren cants de granotes. Eren amena-

ces tartarinesques. Amenagàvem sense poder pegar. No hi tornem."

I, més endavant, Nicolau d'Olwer fa aquest retrat cruel, però just, de la dictadura: "Règim adipós, règim immoral, règim grotesc - el grotesc d'aquelles notes oficiosos, qui el superaria? - règim, però, que va oprimir-nos, règim que va fer les seves víctimes, règim de tortura policíaca, paradís de confidents, delators i xantagistes, règim d'afers i de monopolis, règim de bandera i de clarí: la dictadura del 13 de setembre ens ha donat moltes lliçons. Si les sabem aprofitar, Catalunya en treurà un gran bé. Si no en sabem, és que ens mereixem una altra dictadura. I la tindrem."

Són paraules d'un home clarivident, que tenen un to dramàticament profètic, tot i haver estat escrites en la vigília d'una gran victòria. L'home que les ha escrites potser és més ~~polític~~ intel·lectual, més historiador, més humanista, que polític. Però és que la política no ha de servir-se de la intel·ligència, recolzar-se en la història, treballar per als homes i, per tant, conèixer-los?

"La lliçó de la Dictadura" conté encara altres pàgines - totes, de fetidines d'esment i de reflexió. Tal aquella que presenta la lluita fratricida dels defensors de "la llibertat" contra els de "les llibertats", posats d'acord, sempre fugament, pels qui, si no prediquen, practiquen la divisa "ni llibertats ni llibertat". O la que estudia les culpes del liberalisme, o la que precisa els límits de la democràcia.

Però el nou règim que ara impera a Espanya, per la voluntat pacífica de la majoria dels ciutadans, vol conciliar precisament aquests antagonismes: vol respectar la llibertat dels ~~homes~~ homes i restaurar les llibertats dels pobles; vol crear un liberalisme ~~conscient~~ conscient dels seus drets i de les seves fites; vol establir una democràcia oberta a tots els avanços socials. Lluís Nicolau d'Olwer és un dels artífexs d'aquest nou règim. A Madrid, com a ministre d'Economia, - com a ministre representant de Catalunya, també - s'esforça a posar les bases d'un Estat modern. Per això, s'ha endut de Catalunya un brillant equip d'economistes. Josep Barbey serà el subsecretari del ministeri; Ferran Cuito serà director general d'Indústria i Manuel Reventós director general de comerç. Tots quatre aniran sempre junts, amb una disciplinada i somrient activitat. A Madrid es guanyaran una popularitat feta de respecte i de simpatia: els diran els "Quatre d'Infanteria", del nom d'una pel·lícula famosa i perquè, rara avis, prefereixen sempre d'anar a peu de l'hotel al ministeri. Prefereixen també, així que poden, d'evadir-se de l'alt planell i anar-se'n a una platja catalana, sobretot Nicolau, nedador de tota la vida i de tots els dies

i de tots els mesos de l'any. Hom explica anècdotes de com el ministre sap evadir-se de la vigilància dels policies que tenen per missió custodiar-lo i baixar del tren en una estació qualsevol.

La tasca del ministre d'Economia - un departament nou, que era necessari en un estat modern com vol ésser la República - és essencial, i topa de bell antuvi amb les oligarquies de bladers i ramaders que, tradicionalment, han controlat la vida del país i han imposat polítiques i ministres. Quan es produeix la primera crisi en el Govern de la República, i els senyors Alcalá Zamora i Maura en surten, Nicolau d'Olwer segueix com a ministre d'Economia en el primer govern que presideix Manuel Azaña.

I, no obstant, les primeres eleccions legislatives de la República, que han de donar-li les seves Corts Constituents, han estat guanyades, a Catalunya, pel jove partit d'Esquerra Republicana de Catalunya, és a dir, pel partit del President Macià. Tothom que té un sentiment de la responsabilitat de l'hora troba lamentable, o si més no singular, que la candidatura del partit majoritari, on caben persones com el comandant Ramon Franco o el publicista aragonès Angel Samblancat, no pugui tenir un lloc per a Lluís Nicolau d'Olwer, membre del Comitè Revolucionari i ministre del primer Govern de la República. Si Lluís Nicolau d'Olwer pot ocupar un escó de diputat a les Constituents, és gràcies al gest inesperat d'Alejandro Lerroux, que el col·loca, junt amb Raimon d'Abadal i Francesc Pi i Arsuaga, fill de Pi i Margall, a la seva candidatura, i aquells noms surten per minories a les eleccions de Barcelona. Es segur que si no hagués sortit diputat, no hauria pas seguit ocupant el càrrec de ministre. Adhuc així, és amb una sensació d'alleujament que cessa en una situació que li sembla, justament, anòmala, i que dimiteix, junt amb tot el Govern Azaña, en una crisi que es produeix, lògicament, quan és aprovada la Constitució de la República.

Lluís Nicolau d'Olwer ja no és ministre. Com a diputat, participarà a les deliberacions per a donar un Estatut d'Autonomia a Catalunya. Formarà part d'esciplinadament de la minoria catalana que té, com a primera missió, obtenir l'aprovació d'aquell text que ha estat plebiscitat a Catalunya per la immensa majoria del poble català. Però l'intermedi polític, de fet, s'ha acabat. Primera figura d'un partit derrotat a les eleccions i que és acusat del delictes d'intel·lectualisme, pot lliurar-se a la seva vocació intel·lectual sense por de traïr el seu país, que en aquells moments ha trobat uns homes de paraula i d'acció que saben interpretar millor la seva voluntat. Hi ha encara un camp de lluita en el qual la seva feina pot ésser necessà-

ria i ell no deixarà de trobar-s'hi a primer rengle. El camp de la lluita cultural. Si Catalunya no vol que ell ni els seus amics tinguin la direcció política ni puguin col.laborar a les tasques del primer Parlament de Catalunya, com a historiador, com a humanista, com a investigador de la llengua i de la literatura catalanes pot donar encara un gran rendiment al país.

=====

I V

P A T R I O T I S M E I C U L T U R A

L'any 1932, després que ha deixat d'ésser ministre, Lluís Nicolau d'Olwer és nomenat catedràtic de la Universitat de Barcelona. Ha d'ensenyar-hi les disciplines de Llatí medieval i de Literatura Llatina medieval. Es també professor a la prestigiosa Escola de Bibliotecàries, fundada per la Mancomunitat i que continua amb la Generalitat. Col.labora a les tasques de la "Fundació Bernat Metge", una empresa deguda al mecenatge de Francesc Cambó i en la qual participen homes de totes les tendències polítiques.

Es un honor de Catalunya - honor que abarca tots els sectors, de dreta com d'esquerra - que en la feina de la cultura tothom hi sigui cridat pels mèrits personals, i no pas per l'etiqueta política. De la mateixa manera que Prat de la Riba cridava un Pere Coromines o un Rafael Campalans a participar en la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans o en la creació de l'Escola del Treball, Ventura Gassol, des de la Conselleria de Cultura, utilitzarà tots els valors del país per a les institucions de cultura que cal crear amb tota urgència si volem donar un contingut a l'Autonomia - votada per les Corts el dia 3 de setembre de 1932. Es exemplar, per exemple, que de la mateixa manera que a la Fundació Bernat Metge col.laboren homes com Nicolau, Riba, Serra Hunter i el mateix ^{de París} Gassol, a l'Institut d'Art i d'Arqueologia i Biblioteca d'Art Català establerts per una Fundació de Cambó, la Conselleria de Cultura completi les aportacions bibliogràfiques i que homes de tots els matisos - mentre tinguin el prestigi de llur ciència - prenguin part a les conferències que hi són donades sobre la Catalunya

romànica. En aquest curset professat a la Sorbona, Nicolau d'Olwer participa, al costat de Puig i Cadafalch, Joaquim Folch i Torres, Philippe Lauer i Mossèn H. Anglès, d'una manera intensíssima. Seves són les conferències sobre "El marc històric i social", "La literatura llatina del Xè segle", "La literatura llatina del XIè segle" i "La literatura llatina del XIIè segle". Aquestes conferències són donades l'any 1930 i editades a París l'any 1932. L'any següent serà publicada la conferència donada també a la Sorbona de París l'any 1931 sobre "L'art en la vida social catalana en les novel·les del segle XV". Per tot això, el fet que Nicolau d'Olwer, deixant d'ésser ministre, passi a fer de professor universitari, no sorprèn ni escandalitza ningú. Tothom reconeix els drets que té adquirits de tant de temps ha i l'avantatge enorme que és per a Catalunya que un talent científic potser malaguanyat en la política pugui ésser utilitzat en les altes institucions culturals del país.

Si l'any 1933 és elegit President d'Acció Catalana Republicana, després de l'escissió provocada per la votació dels articles constitucionals sobre la política religiosa de la República, i que ha dut la separació de Jaume Bofill i Mates i de Manuel Carrasco i Formiguera, després també de la separació d'Antoni Rovira i Virgili i Carles Pi i Sunyer, atrets per la possibilitat de col·laborar en càrrecs de govern amb el partit majoritari, si el petit partit que és ara el que naixia l'any 1922, depurat i limitat pels cops adversos de les consultes electorals, conserva entorn de Nicolau una fidelitat i una combativitat que es tradueixen en algunes publicacions - "La Publicitat", "Mirador", "El bé negre" - , Nicolau d'Olwer és, cada vegada més, un home de tots. L'Ateneu Barcelonès el duu a la seva presidència l'any 1933 i, des d'aquella tribuna per on han passat homes tan il·lustres com Guimerà i Maragall, fa el seu discurs presidencial. Hi tracta d'aquest tema "Del patriotisme i la democràcia en el procés constitucional de la Catalunya antiga" i els mots amb què enceta el tema són densos de significació: "El centenari de la renaixença catalana, iniciada l'any 1833 amb l'Oda de Bonaventura Carles Aribau, el commemorem amb la restauració del Parlament de Catalunya." I els mots finals tenen la mateixa vibració patriòtica, sense la més petita ombra de ressentiment personal: "Si Catalunya ha tingut la rara fortuna de néixer dues vegades, en la seva renaixença, en retrobar-se ella mateixa, encara

en té una altra de molt més rara. Catalunya, en reprendre la seva llibertat política té la fortuna de poder ésser juntament liberal i tradicionalista, perquè la seva tradició veritable és la llibertat."

El seu apartament de les funcions de govern no li llevava, però obligacions polítiques. Ha de participar, aquell mateix any 1933, com a President de la Delegació espanyola, a la Conferència econòmica i monetària de Londres. Quan es constitueix la Comissió mixta de Traspasos de Serveis, que ha de donar efectivitat a les clàusules de l'Estatut en ~~xxxxxx~~ quant a les funcions que corresponen a la Generalitat, és nomenat president de la Representació catalana en aquella Comissió. L'any 1934, reelegit com a president de l'Ateneu, hi pronuncia el seu segon discurs inaugural: ara parla de la "Mitologia barcelonina".

Els fets d'octubre de 1934 suspensen novament la seva actuació política. Tothom sap que, en principi, ell hi estava oposat, i que preveia un fracàs absolut d'aquella revolució feta des d'un govern, per a evitar uns possibles perills. L'estiu febrós de 1934, amb els debats entorn de la Llei de Contractes de Conreu i els atacs contra les facultats legislatives del Parlament de Catalunya no podia, però, fer altra cosa que confirmar la seva absoluta lleialtat al Govern català. El President Macià havia mort per Nadal de 1933. Ha estat elegit president de la Generalitat un altre home de l'Esquerra, més marea cat socialment que políticament, i que alguns titllen de poc catalanista, Lluís Companys, ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ ^{ginc anys més gran} que Nicolau i amb el qual s'ha fet amic a la Universitat. Nicolau no plany els seus consells, si els li demanen, però no fa res per a tórçer el curs de les coses. Es una de les vegades que el seu escepticisme es refugia a la inacció, disposat, com sempre, a pagar el preu dels fracassos propis o dels altres. La catàstrofe del 6 d'octubre gairebé enruna tot l'edifici de l'autonomia; els homes polítics de Catalunya van, per centenars, al presidi, amb el Govern i el seu President al davant. Nicolau predica paraules d'esperança i no fa cap retret.

Com a delegat que era de l'Institut d'Estudis Catalans a la "Union Académique Internationale", l'any 1935 és elegit president d'aquesta entitat per als anys 1935 i 1936, i es lliura a les tasques i als viatges que comporta aquest càrrec. Però la política torna a cridar-lo. Les segones Corts de la República han estat dissoltes pel senyor Alcalà Zamora i les eleccions convocades tenen, novament, un

caràcter plebiscitari. El país s'escindeix netament en dos camps, el de les dretes i el de les esquerres. El primer pren un matís cridanerament extremista: els tòpics i els mètodes del feixisme hi són emprats o esgrimits sense gaires escrúpuls. El segon pren per model el Front Popular, que a França acaba de guanyar el poder, i que sembla la fórmula de convivència entre les forces democràtiques burgeses i les forces revolucionàries i proletàries.

Es una polarització que també repugna a Nicolau d'Olwer. Però ni ell ni el seu partit no poden negar-se a prendre part en aquella candidatura que afirmarà la fidelitat catalana a la democràcia i al mateix temps pot ésser la garantia de llibertat per a tots els homes que han estat condemnats pels fets d'octubre de 1934.

La candidatura del Front d'Esquerres de Catalunya triomfa a tot el país. A Barcelona, Lluís Nicolau d'Olwer és el candidat que obté més vots. Com a conseqüència d'aquella victòria electoral, que es tradueix en una majoria de vots a les Corts, un govern Azaña pren el poder i, destituint el President Alcalá-Zamora en una decisió un xic precipitada - puix que no hi havia previst qui podia substituir-lo, que no fos Azaña, insubstituïble al seu torn com a cap de govern - Nicolau d'Olwer fou nomenat governador del Banc d'Espanya.

A primers de juliol, en un ràpid viatge a Catalunya, anant en cotxe amb el seu amic el diputat Eduard Ragasol cap a la Costa Brava, té un accident que posa en perill la seva vida. Està unes hores en col·lapse i després ha de fer unes setmanes de llit a una clínica de Girona. Té 48 anys. Ja s'havia resignat feia temps, per unes insuficiències ~~de~~ cardíaques, a morir abans dels cinquanta anys.

- A partir d'avui - exclama, en tornar a recuperar el coneixement - tot el que visqui serà de propina.

Es trobarà, i amb ell tot el país, ben aviat, en una època en què realment, la vida és cada dia una propina - i un atzar. El 19 de juliol, a la matinada, la majoria de les tropes de les casernes de Barcelona i de totes les guarnicions de Catalunya, seguint un moviment que ha començat al Marroc i s'ha estès ràpidament a tot el país, surten al carrer, enganyant els soldats, i ataquen les forces lleials al govern de la República. La lluita dura moltes hores i hi intervenen les forces obreres, particularment la C.N.T. amb un heroisme i una empena que, com escriurà l'historiador feixista Robert Brasillach, "una de les pàgines més belles ~~de~~ d'heroisme de la història revolucio

nària universal."

En restablir-se Nicolau de les seves ferides, va a Barcelona i, després de posar-se a les ordres del President Companys, torna a Madrid per a fer-se càrrec de la Governació del Banc d'Espanya. Es un càrrec que ocuparà tota la guerra, i que exercirà amb una consciència i un sentit de responsabilitat que ningú no posarà mai en entredit. Malauradament, en temps de guerra, és un càrrec que no pot servir per a altra cosa que per a finançar l'esforç bèl·lic del país. I aquest és enorme i desordenat. I sembla condemnat al fracàs, en aquells dies atziacs de començaments de novembre de 1936, quan caiguts Toledo i Talavera, les tropes insurgents s'acosten per quatre costats - i a la capital hi ha, asseguren, una cinquena columna disposada a ajudar-los damunt Madrid. El Govern decideix de sortir de la capital i ordena a Nicolau que es traslladi també a València, amb els serveis ministerials.

L'any 1937 i el 1938, com a home polític, però sobretot com a president d'Acció Catalana Republicana, pronuncia diversos discursos i escriu articles sobre la guerra. ~~Uns i altres~~ ^{Uns i altres} seran reunits en un fascicle sota el títol "Després del 19 de juliol. Articles i discursos." En un d'ells sorgeix la vella fórmula del Taciturn: "No cal pas confiar per a emprendre..." Si les forces republicanes, les forces de la llibertat no han reeixit totalment en la guerra, això no vol pas dir que no calgui perseverar. Ben al contrari. Quan el Govern es trasllada a Barcelona, abans que les comunicacions amb València siguin interrompudes, els serveis del Banc d'Espanya també vénen a la capital catalana. Nicolau d'Oliver és ~~nomenat~~ membre de la delegació de la República Espanyola a ~~kaxa~~ l'Assemblea de la Societat de Nacions, que ha de discutir inútilment el crim internacional que és, per acció o per omissió, la guerra d'Espanya.

A primers de 1939, ha de prendre part a una reunió de Governadors de Bancs d'emissió, que té lloc a París. En tornar a Catalunya, es troba a Girona, el 26 de gener, amb l'allau de l'exòde. Calgué tota la pressió de les autoritats per a evitar que, tanmateix, ell seguís fins a Barcelona, on li calia organitzar l'evacuació dels serveis del Banc d'Espanya. No, no podia tornar a Barcelona. El seu domicili particular, a la Via Laietana, havia estat esbotzat per una bomba d'aviació. I era més la pèrdua dels seus arxius i de la seva biblioteca allò que li dolia, tot i que no tenia altre equipatge ni altra fortuna que el que duia a sobre, o en una maleta per a un breu viatge.

Hagué, doncs, de resignar-se a emprendre un tercer exili, que en el seu pessimisme, o en la justa valoració que sabia fer de les circumstàncies històriques, ell considerava ja com a definitiu. Un exili que no li donaria, com altres vegades, únicament l'angoixa d'estar allunyat físicament de la Pàtria, però present espiritualment, perquè amb els seus escrits pot contribuir a la seva riquesa cultural o a la seva orientació patriòtica. Un exili que no li permetria aquell turisme que tenia com a baedeker la Crònica de Muntaner o els textos dels escriptors clàssics grecs. Un exili total, de vençut, sotmès a vexacions i a dura presó. L'exili del que ha perdut, per la força de la guerra, la seva terra, la seva fortuna i la seva carrera.

Ara, en aquell dramàtic final de gener de 1939, quan Catalunya està a punt de caure totalment a les mans dels homes que es diuen successors de Felip V, als cinquanta-un anys d'edat, sembla que es compleixi aquell pressentiment seu: no passar de gaire la cinquantena. Perquè, vol dir viure, viure a l'exili? No és, únicament, una mena d'aprenentatge accelerat de la mort, una mort de cada dia?

Ara més que mai, però, és l'hora de tenir com a lema de cada dia aquells mots preterits: "No cal pas confiar per a emprendre, ni recórrer per a perseverar."

V

EL DARRER EXILI

Passada la frontera dels Pirineus, a primers de febrer de 1939, no més tenia un refugi segur. A Ginebra, com a representant permanent de Mèxic a la Societat de Nacions, hi havia una dama il·lustre, una de les poques dones admeses a la carrera diplomàtica a Amèrica, que havia entaulat amistat amb Nicolau d'Olwer, amb Duran i Sanpere, amb Miquel Ferrà, en algunes visites i estades que havia fet a Barcelona. Al volt de la Universitat s'havien conegut, i una amistat preferentment intel·lectual els lligava. Aquesta dama va oferir-li, a ell i als seus - la germana Rosa, casada amb l'advocat barceloní Isidre Durand, i els nebots - un estatge provisional. Aviat, però, hagué de deixar-lo i tornar, sol, a París, on s'instal·là en una cambra d'hotel, primer, i des-

prés en un piset amoblat de l'Avenue de l'Observatoire, sota els jardins del Luxemburg. El París dels seus anys d'estudiant o dels primers exilis el reprenia amb tots els seus encisos. Hi trobava, amb tot d'amics intel·lectuals, les inexhauribles fonts de ciència, i sobretot aquella Biblioteca Nacional amb els seus milions de volums.

^{Però}
~~Mentrestant~~, acabada la campanya de Catalunya, la situació de la resta del territori que encara es trobava en mans del govern de la República era tan difícil, que a ningú no va sorprendre que, després del cop comunista de Madrid i de la lluita amb el Coronel Casado, Madrid fos ocupat sense lluita i després València, Alacant i Cartagena fossin presos ràpidament, mentre uns nuclis aïllats es defensaven desesperadament i d'altres intentaven la fugida. El primer d'abril, la guerra d'Espanya s'havia acabat. I en territori francès es trobava una massa enorme de refugiats, ex-combatents, homes polítics o simples militants, famílies, que calia atendre i orientar. La dimissió del president Manuel Azaña i la voluntat del cap del govern, José Negrín, de mantenir les seves prerrogatives i d'administrar el tresor de la República que havia pogut conservar, van donar per resultat la creació del S.E.R.E., (Servei d'Emigració dels Republicans Espanyols) el qual va preparar unes quantes expedicions cap a Mèxic, Xile i la República Dominicana.

Mentrestant, havia arribat a Mèxic un vaixell, el "Vita", noliejat pel Govern de la República Espanyola i que contenia un important carregament de valors. Indalecio Prieto ja ha explicat com va intervenir prop de la més alta autoritat mexicana per a salvar aquest preciós carregament, que podia resoldre tants problemes dels refugiats, i com li fou ~~encomanat~~ encomanat a ell personalment que el custodiés i decidís de les seves inversions. Ell va demanar a la Diputació Permanent de les Corts de la República que es fes càrrec d'aquella responsabilitat i aquella va nomenar una comissió, formada per Prieto i per dos altres representants per a traslladar-se a Mèxic i organitzar l'administració d'aquells béns fins que foren incautats pel govern mexicà, uns anys més tard.

Al mateix temps, hom constituïa, a París, una Junta d'Auxili als Republicans Espanyols (J.A.R.E.), de la qual fou designat president, per part de la Diputació Permanent de les Corts, Lluís Nicolau d'Olwer. Acabava d'iniciar-se la segona Gran Guerra, les expedicions col·lecti-

ves d'exiliats es feien cada vegada més difícils, els camps de refugiats es buidaven, amb l'alternativa imposada de tornar a Espanya o bé enro-llar-se en campanyes de treballadors militaritzats, i la feina d'aquell nou organisme era ben difícil. Una de les raons que van moure Nicolau a acceptar el càrrec - un càrrec per al qual tenia una autoritat indiscutida, per la seva història passada i recent - era el seu propòsit d'ajudar d'una manera especial les institucions catalanes, completament desproveïdes de mitjans - el Dr. Negrin s'havia emparat de tota la tresoreria de la Generalitat - i de permetre un reagrupament dels catalans damunt la base que mai no pot fallar, la llengua.

Així, la J. A. R. E. va permetre el funcionament de la Fundació Ramon Llull, que organitzà i mantingué refugis d'intel·lectuals a ciutats amigues com Montpeller i Tolosa, va permetre la publicació de la "Revista de Catalunya" i del setmanari "El Poble Català". Va donar també uns mitjans decorosos d'existència al President Lluís Companys i al Consell que havia format amb persones destacades per a assessorar-lo i que presidia el senyor Josep Irla, president del Parlament de Catalunya.

La dròle de guerre - la guerra singular, sense gaires accions bèl·liques, que s'havia iniciat pel setembre de 1939 amb la invasió de Polònia i la consegüent entrada en hostilitats de França i Gran Bretanya contra l'Alemanya de Hitler - s'anava allargant amb incidents com la guerra russo-finlandesa, el repartiment de Polònia i l'expedició de Narvick. Però per la primavera de 1940, la situació canvià. El dia 10 de maig, Hitler va envair Holanda, Bèlgica i Luxemburg. Una campanya llampec - la blitzkrieg - va anar destruint totes les bases de resistència d'aquests països i aviat les de la mateixa França. El dia 14 de juny, totalment desfet l'exèrcit francès, havent hagut d'ésser precàriament embarcat, a Dunkerque, l'exèrcit anglès, els alemanys entraven a París.

Les dues terceres parts de la població parisenca, en el pànic dels dies immediats, ja havien abandonat la capital. Lluís Nicolau d'Olwer també va abandonar-la amb la seva família, camí de Bordeus. D'allà, un cop el mariscal Pétain hagué format el seu govern i s'hagué instal·lat a Vichy, ell va anar-hi a viure provisionalment. Comptava amb la protecció del govern mexicà, a través del seu ambaixador. L'armistici franco-alemany havia dividit França en dues zones, l'ocupada pels alemanys, on només quedava un mínim d'autoritats administratives

franceses, sotmeses totalment a l'albir de l'exèrcit alemany i de la Gestapo, i la zona lliure - o millor, no-ocupada - on els equips dretans francesos, agrupats entorn del vell mariscal i presidits per Pierre Laval, intentaven de posar en marxa una "Révolution Nationale" de tipus feixista. A la zona ocupada, els alemanys donaren carta blanca, les primeres setmanes, a expedicions espanyoles que se'n dugueren els homes polítics refugiats que van poder trobar: a Bordeus, així, foren fets presoners el diputat Francisco Cruz Salido, l'ex-ministre Julián Zugazagoitia i d'altres encara, la majoria dels quals foren afusellats pocs dies després a Espanya, després d'un simulacre de judici. A París fou detingut, entre altres, el diputat d'Izquierda Republicana Manuel Muñoz, també afusellat poc després. Lluís Companys, que es trobava amb la seva muller a La Baule i que no havia volgut seguir el moviment d'evacuació perquè estava insegur sobre la sort del seu fill - aquest es trobava en un asil d'alienats i havia estat dut, amb els altres asilats, carretera avall, fugint també de la invasió - va ésser fet presoner per uns policies espanyols, dut a París i d'allà, per Hendaia, cap a Espanya. Tres mesos més tard (el 15 d'octubre de 1940) era afusellat als fossos de Montjuïc, per l'únic delictes d'ésser President de Catalunya.

El fet d'estar acollits en una zona pretesament "lliure" no salvava gaire els refugiats espanyols d'un tracte semblant. Però almenys allà es guardaven les formes "legals". Així, quan l'ambaixador de Franco, José Félix de Lequerica, i l'advocat Felip Rodés, vingut especialment per a això, va presentar una denúncia per robatori de fons de l'Estat als tribunals francesos contra Lluís Nicolau d'Olwer, aquest fou immediatament detingut i processat. No li va valer la Creu de la Legió d'Honor que d'ençà de 1921 li havia estat donada, ni els seus títols acadèmics, ni la seva autoritat científica internacional. Fou tancat a la presó de Cusset, on va passar tot l'hivern de 1940-1941 en unes condicions de rigor inhumanes. El Tribunal de Riom, del qual depenia, no va accedir a posar-lo en llibertat provisional fins que va signar, en talons en blanc, per a permetre que els representants de Franco s'empararessin de tots els fons que manejava a França la J.A.R.E. No solament, però, d'aquests fons: àdhuc les possessions personals de Nicolau i de la seva família - el rellotge d'or que ell duia, les joies de la seva germana - li foren incautades per l'autoritat judicial.

Un cop en llibertat, va establir-se a Vichy amb la seva família. Tenia una preocupació i una responsabilitat: la d'ajudar els milers de refugiats espanyols que encara hi havia a França, en situació precària la majoria i, els de la zona ocupada sobretot, en condicions inestables de seguretat. Va posar en marxa, ajudat per l'ambaixador de Mèxic, i d'una manera especial per la dama ginebrina - ja és hora que l'anomenem, la senyora Palma Guillén - un sistema d'ajut als refugiats, segons les seves necessitats, que per bé que limitadíssim, va permetre de subsistir una gran quantitat de famílies a tot França. Cal assenyalar, com a exemple de l'abnegació de la representant de Mèxic a la S.D.N., que cada mes, personalment, duia en dòlars - canviats a la tarifa més alta, per tal d'augmentar la quantitat en francs de l'ajut - l'import que la J.A.R.E. trametia des de Mèxic, i que feia en el seu cotxe oficial el trajecte Ginebra-Vichy i tornada per a assegurar aquell modest ajut que tantes situacions difícils resolía.

Fou a la presó, a Cusset, on Nicolau d'Olwer va tenir la idea d'un llibre que, publicat pòstumament com senà, deurà constituir la seva obra més important: una biografia, més intel·lectual que anecdòtica, de Pere Abelard, el famós filòsof del segle XII, l'amant i el mestre d'Helòisa. Començada entre reixes, aquesta obra anirà formant-se poc a poc, fins a la mort de Nicolau d'Olwer, i tots els anys de l'exili n'aniran impregnats. Però les dificultats d'escriure no cessen.

L'any 1942 aconsegueix d'obtenir permís per a traslladar-se amb la seva germana i els nebots a París, on ja hi ha el seu cunyat. Viuen a un entresol de la rue du Cherche-Midi, no gaire lluny del Barri Llatí i d'aquell Luxemburg que tant estima. Molt a la vora, a la rue d'Assas cantonada Vaugirard, hi ha l'Institut

Catòlic, on treballa com a bibliotecari el seu vell amic Mossèn Joan Tarré. Cada setmana, dediquen unes hores a una feina obscura, però que podrà ésser molt útil per als historiadors: l'establiment del calendari a partir de l'any 1.000, és a dir, fixant, a base dels documents dels cartularis, datats segons els anys de regnat dels reis ~~xxxxxxix~~ capetians, la cronologia precisa dels principals esdeveniments que afecten Catalunya.

Aquesta tasca és interrompuda, com totes les altres que duu endavant Nicolau d'Olwer entre les dificultats de la vida en un París cada vegada més desproveït de tota mena de comoditats, per una nova detenció. Aquest cop la cosa encara sembla més seriosa: és la Gestapo, moguda per no se sap quina denúncia, que posa en perill la màquina

més perfecta de terror policíac que hagi mai existit. Nicolau és tan-
cat a la presó de Fresnes, prop de París, i després d'uns dies de ri-
gorosa incomunicació, és interrogat. Ell mateix relatà, en un dels ca-
pítols del seu llibre "Caliu" - el que es titula "Aquell sol de Vila-
nova..." - les curioses circumstàncies en què, potser, la simpatia
d'un alsacià enrolat en la burocràcia de la Gestapo, va alliberar-lo
de la deportació i del camp de càstig. Al cap d'unes quantes setmanes,
era alliberat.

La guerra semblava acabar-se. Els aliats, després d'haver desem-
barcat a l'Àfrica del Nord - era la circumstància que, anul·lant la
línia de demarcació i reduint tot França a zona ocupada per l'invasor,
havia permès que Nicolau es traslladés a París - havien desembarcat
a Sicília, passaven a Itàlia, avançaven lentament per la península.

El 6 de juny de 1944 és el desembarc a Normandia. El 24 d'agost,
París és alliberat pels tancs americans i per la Divisió Le-
clerc. Es un moment d'eufòria, i no pas solament per als francesos.
Els refugiats també s'agiten, però les intrigues partidistes fan di-
fícil una tasca eficaç. A final d'any, Miguel Maura intenta de formar
un govern de transició, i sol·licita la col·laboració de Nicolau en
els seus esforços. Aquest no la hi nega, al contrari, però no vol ac-
ceptar cap altre càrrec que un de ben allunyat de la lluita política:
el d'ambaixador al Vaticà, suggereix. Poques setmanes després, les
il·lusions de Maura s'esvanien i arribava a París, venint de Londres,
el Dr. Negrin. El dia 6 de gener de 1945 es constituïa a París un mo-
viment d'unitat catalana, "Solidaritat Catalana", amb el vell nom
gloriós, i Nicolau d'Olwer en redacta el manifest i n'és el primer
signant. Escrivé també a la revista "Quaderns" que es publica a Perpi-
nyà, treballs que seran aplegats després en volum.

En un esforç per a crear uns òrgans legals de la Democràcia Es-
panyola exiliada, hom va convocar una reunió de les Corts de la Repú-
blica a Mèxic, on el govern oferia una extraterritorialitat legal. Ni-
colau d'Olwer, amb els altres diputats residents a França, es traslla-
da a Mèxic. Allà dimiteix el Dr. Negrin i és constituït un govern
presidit pel Dr. José Giral, del qual formarà part Nicolau d'Olwer
com a ministre sense cartera. Torna a París, on continua els seus tre-
balls.

Però, poc després, cal establir a Mèxic, on ja no resideix la

Diputació Permanent, una ambaixada de la República Espanyola. El càrrec fou ofert a Lluís Nicolau d'Olwer, el qual va acceptar-lo, tot i dolent-li haver d'abandonar la vella Europa, i sobretot aquell París que lentament es refeia de les privacions, i on deixava família i amics. Es, una mica, un altre exili que comença, l'exili de la vella Europa on ell, per damunt de fronteres i de diferències d'idioma, es sent a casa seva, perquè hi troba un fons comú de cultura i, malgrat les guerres, una comunitat de civilització.

=====

V I

L A F I

L'any 1946, doncs, Nicolau d'Olwer va traslladar-se a Mèxic, on presentava les seves cartes credencials al President de la República mexicana. A Mèxic, paradoxalment, li era dat de reprendre la seva producció literària, interrompuda després de la desfeta del 1939. Era l'edició - la segona edició, amb un prefaci escrit en la primera anada a Mèxic - de "El Pont de la Mar Blava". L'ha publicat, amb data de 1945 - però, de fet, surt l'any 1946 - un vell amic seu, l'autor dramàtic, periodista i editor indefallent que és Avel·lí Artís, a la seva "Col·lecció Catalunya". Al prefaci, l'autor explica: "Llibre de guerra sense esperar-s'ho, només perquè descriu un dels teatres de la guerra (Tunísia, Sicília, Malta), El Pont de la Mar Blava és també un llibre d'exili. A l'exili fou escrit i a l'exili en surt la segona edició. Més encara, l'original d'aquesta és l'exemplar que un català, soldat de la República, va dur amb ell a la guerra i a l'exili, i que ha passat de mà en mà pels camps de concentració. L'autor se'n sent orgullós i emocionat."

A Mèxic, també, l'espera un canvi de vida. Palma Guillén, després d'haver estat ministre plenipotenciari representant Mèxic a l'Havana i a Rio de Janeiro, cessa en la carrera diplomàtica. Decideixen casar-se. El matrimoni, corol·lari d'una vella amistat, es celebra l'any 1947. Per a Nicolau, és la creació d'una llar pròpia, i el tenir una persona al costat que li duu la tendresa i la comprensió, amb una ~~val·laxi~~ constant admiració i una afinitat d'idees i de sentiments

i d'ideals que fan que la intel·lectual mexicana adopti com a propis tots els records i les fidelitats catalanes del seu espòs.

L'any 1948 prepara la reedició d'un altre llibre famós, "L'expansió de Catalunya a la Mediterrània Oriental". Es l'editor català Bartomeu Costa Amic, a la seva "Biblioteca Catalana" qui la prepara. Però com que havent sua fata libellum, el llibre es veu retardat pel fet que Guatemala, amb un govern democràtic avançat, reconegui el de la República Espanyola - Nicolau d'Olwer serà també ambaixador acreditat prop d'aquell govern Arèvalo - i demani a Costa-Amic d'anar a la capital per a dirigir la Imprenta Nacional. Fins a 1954, doncs, no sortirà, en la seva segona edició, revisada per l'autor, amb gravats i mapes, fins a 1954, quan els avions de la "United Fruit" ja hauran escombrat el règim democràtic a Guatemala i hauran cancel·lat el contracte de Costa-Amic, el qual torna a Mèxic. El prefaci - escrit a Mèxic el 1948 - és breu, i l'autor hi explica les ampliacions del llibre i alguna esmena que hi ha fet. Sempre amatent a passar a l'àmbit col·lectiu les seves experiències personals, Nicolau escriu: "En rellegir aquestes planes, fa més de vint anys escrites, constatem que ho foren sota una dictadura que havia abolit d'un cop de ploma la incipient autonomia administrativa de la Mancomunitat, i ara són revisades quan, després d'una guerra i d'una revolució llargues i cruentes, l'autonomia política de la Generalitat de Catalunya, obtinguda amb la República, ha estat destruïda a cops de canó i de bombardeigs aeris. Catalunya retrobarà, esperança que ens anima! la seva llibertat..."

"Tanmateix, al costat d'aquesta línia d'alts i baixos polítics, tota en angles aguts com la registradora d'un sismògraf, una línia recta - recta, però descendent - marca el procés de la nostra economia.

"Fa més de mig segle que el meravellós espectacle de la creixença metropolitana de Barcelona ens amaga la trista realitat de Catalunya pel·lent la seva tradició marítima. Les nostres drassanes són ja inexistents, els nostres vaixells no visiten els ports estrangers, i els vaixells estrangers han desaparegut el camí de les nostres costes. Barcelona, que havia imposat - aquest llibre ho testifica - el seu comerç arreu de la Mediterrània, no sols ha deixat d'ésser un gran port internacional, sinó que ja no és - posició que a la nostra joventut ens semblava indestructible - ni el primer port d'Espanya. Les estadístiques dels darrers anys són, en aquest aspecte, convincents i desoladores. Serà possible de refer el camí perdut? L'esperit individual d'aventura no és pas mort

encara en el nostre poble; caldria, però, de més a més, un esforç col·lectiu, d'obstinada persistència. Quan reprendrà Barcelona la vella divisa Terra dabit merces undaque divitias?

"Si aquest llibre valgués per una lliçó d'optimisme al jovent català crescut i madurat sota el feix de la derrota, a l'autor se'n sentiria ben pagat i no consideraria inútil la seva tasca."

Aviat li tocarà, a l'autor d'aquesta lluminosa "Expansió", de tornar a enfrontar-se amb tasques literàries, però aquest cop per a viure'n. L'any 1950 dimiteix el seu càrrec d'Ambaixador de la República Espanyola i li cal acceptar els encàrrecs que li fa l'Institut Panamericà de Geografia i Història. Es la seva etapa d'historiador de temes americans, mexicans sobretot. Ha d'esmerçar-se en feines de poca brillantor: l'estudi de l'economia a l'època del "porfiriato", es a dir, durant la llarga dictadura de Porfirio Díaz; estudis financers sobre la indústria cotonera; treballs al Banc de la Propietat, que dirigeixen amics catalans...

L'any 1951 es celebren a Nova York els Jocs Florals de la Llengua Catalana, que van seguir el periple que havien iniciat, l'any 1941, a Buenos Aires, i Lluís Nicolau d'Olwer n'és nomenat president. No és pas la seva primera intervenció a la Gaia Festa. N'ha estat mantenedor l'any 1930 i, ja a l'exili, a Montpeller, l'any 1946. Ara li correspon de fer el discurs presidencial. Es una admirable lliçó d'història, en la qual el passat és evocat en funció del present, en la qual l'esdevenidor dels petits pobles, com Catalunya, és estudiat i previst amb lucidesa.

"Els pobles petits, - diu Nicolau - no poden salvar-se sols, ~~ni~~ ^{no} tampoc/els salvaran els altres, perquè és llei ineluctable de la Història que tot poder tendeix a l'abús. L'única esperança està en una consciència col·lectiva plasmada en una organització universal." I, això, encara que sembli una utopia: "Només una organització federativa que garanteixi - no pas teòricament, sinó de fet - la pau entre els seus membres, pot mantenir unes fronteres interiors de base nacional, per absurd que sigui llur contorn o exígia l'àrea que encloguin. Federalisme que hauria de respectar també les unitats econòmiques existents. Un federalisme pur i simple lliuraria els pobles febles al saqueig organitzat pels forts, augmentant així la misèria en què ja es debaten milions i milions d'homes - la misèria, pèssima consellera dels homes i dels pobles."

Aquest discurs de Nova York és, sens dubte, un dels més importants que han estat pronunciats des de la presidència dels Jocs Florals, no solament de l'exili, sinó a partir de 1859. El fet català, les possibilitats de supervivència del nostre poble hi són examinats, amb lucidesa, sense il·lusions, però amb una gran esperança. "Els pobles petits", afirma - no poden resignar-se a ésser una mena de pintoresques reserves, un museu folklòric vivent. Tots els pobles - vull dir totes les cultures - reclamen la igualtat de dret, com entre els homes l'havien reclamada els constituents de Filadèlfia i de París. La llibertat dels pobles és una idea-força, filla de la democràcia, que malgrat els entrebancs retardataris farà el seu camí."

Nicolau fa una afirmació: el missatge de Catalunya, a través de la història, és de tolerància i de respecte al pensament aliè, d'humanisme integral, de democràcia, "exercida en les nostres Corts, on el tercer estat domina", i que culminarà "amb la guerra dels remences, primera revolució social d'Europa moderna, que en el segle XVè allibera a Catalunya l'estament servil, no alliberat en d'altres indrets fins al segle XVIIIè o XIXè, missatge de seny, "el dels nostres filòsofs del sentit comú, com Balma i com Llorens", d'un poble de treballadors que "ha lligat el seu nom a dos progressos tècnics: la forja catalana i la volta catalana", i de mercaders i navegants "a qui hom deu el Consolat de Mar, esdevingut costum general del comerç mediterrani"

I, després d'afirmar que "en el nostre món que el progrés enriqueix, els problemes isolats no compten" i que "el problema de la llengua catalana, essencial per a nosaltres, és molt petit per al món; per contra, el problema conjunt ~~dels~~ de tots els pobles petits, inserit en el més vast encara de la cultura i de la llibertat, és un problema dels més importants per al futur de l'organització justa i pacífica del món" Nicolau d'Oliver fa una evocació de les terres catalanes i un elogi que esdevé una ardent invocació: "Pàtria nostre enyorada - terra del Principat, de València, del Rosselló i les Illes, - Catalunya de tots els catalans o arreu on la sort o la dissort ens duu, restem sempre fidels a la teva llengua, la nostra, la que varem aprendre dels llavis de la mare."

L'any 1952, amb la seva muller, que té una missió cultural que li ha estat encarregada pel govern mexicà, Nicolau viatja per Europa i hi resideix una temporada a Roma. El nomenen mantenedor dels Jocs Florals

de la Llengua Catalana que aquell any es celebren a Tolosa del Llenguadoc i que havia de presidir el Dr. Jesús M. Bellido, amic seu estimat. La mort d'aquest abans de la festa i la malaltia de Ventura Gassol, que havia de substituir-lo a la presidència, van obligar Nicolau a fer el discurs presidencial i a representar Catalunya en tots els actes de germanor catalano-occitana que van celebrar-se amb aquell motiu. Després va tornar a Mèxic, on va publicar el llibre "Historiadores de América: Fray Bernardino de Sahagún (1499-1580)".

Segueixen, feixucs de feines anònimes, els anys de vida mexicana. Ha preparat dos nous llibres: Fray Toribio de Benavente (Motolinia) i una antologia de textos precolombins o relatius als primers temps de la descoberta d'Amèrica, encàrrec de la UNESCO i que sortirà imprès un parell d'anys després de la seva mort. Aquesta mort, que li ha estat company constant de viatges i reflexions, no l'espanta, però sap que va acostant-s'hi: potser això l'impulsa a recollir uns quants treballs esparsos, records de mestres i amics, breus biografies, que es diu provisionalment "Camí sota els xiprers". Mentrestant, i a distància, participa activament en les tasques de l'Institut d'Estudis Catalans, i el seu lloc a la Secció Filològica, que ara presideix, substituint Pompeu Fabra, el seu gran amic Carles Riba, és el d'un membre actiu, que col·labora amb discursos i comunicacions a les tasques de l'Institut.

Per això, a Barcelona els seus amics i deixebles es preocupen de celebrar dignament el setantè aniversari de Lluís Nicolau d'Olwer, que s'escaurà el dia 20 de gener de 1958. Com se'n preocupen també, a Mèxic els catalans que, agrupats en les diferents entitats, moltes de les quals ell presideix - no debades és la més alta autoritat cultural i política dels exiliats catalans de Mèxic - volen commemorar igualment aquest aniversari. Per això, aquell dia, li són lliurats simultàniament el primer volum aparegut del llibre "La duquessa d'Atenes i els documents misteriosos", publicat a Barcelona, per subscripció, per la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut, i "Caliu. Records de mestres i amics", que és el títol que ara té, definitivament, el llibre que Nicolau preparava, i que ha estat publicat, també per subscripció, per l'Institut Català de Cultura de Mèxic.

El dia 15 de març els catalans residents a la capital mexicana li oferien un homenatge, a l'Orfeó Català. Ell rebia els homenatges amb senzillesa i gratitud. "Quan hom arriba a l'hora del capvespre que,

més breu o més llarg, fatalment ha d'acabar en una nit propera, cregueu que és un gran goig de sentir-se acompanyat de l'afecte dels amics - escriu en una carta d'aquells dies - i afalaga que els més joves i ja mestres us vulguin reconèixer llur mestre. Hom plega almenys amb la il·lusió que no ha estat pas completament inútil. Això apaivaga un poc la recança de tot allò que teníem voluntat de fer i no hem fet - i d'allò que hem fet i no ha servit ~~res~~ per a res. "

Es el moment de fer un examen general de tota una vida: "Quantes vegades no he pensat que si el temps després fent política l'hagués donat als meus estudis, potser en lloc d'un material dispers, hauria pogut deixar una obra sòlida, de pes i de volum... Temps perdut en la política, sí; perdut per causes exteriors, és cert; Tanmateix, perdut. No ha estat bescanviar una cosa per una altra, sinó llançar-la, a canvi de no res. Ara, no me'n penedeixo. Vull creure que l'èxit no és pas una mesura de valor, i estic més satisfet d'haver lluitat també per la llibertat, ja sia modestament, que no pas si m'hagués reduït a treballar per la cultura."

El llibre publicat a Barcelona era un treball pacient i agut d'erudit; el de Mèxic és un aplec de breus biografies i evocacions, model de prosa i exemple d'història vivent. Macià, Companys, Layret, Carles Rahola hi són commemorats, al costat de Rubió i Lluch, de Manuel Reventós - l'assaig biogràfic que és dedicat a cadascun d'aquests té molts aspectes autobiogràfics, que caldrà aprofitar per a un estudi complet de la vida de Nicolau - de Verdaguer, de Mossèn Clascar, de Pompeu Fabra, de Rafael Altamira, d'Alexandre Plana, així com les pàgines que ja hem al·ludit en les quals explica, amb extraordinària discreció, el seu captiveri a Fresnes i la circumstància fortuïta que probablement l'h'n féu sortir.

Seguia la feina de cada dia. Treballava aleshores al volum VI de la Historia Moderna de Mèxic. Acabava l'Antologia per a la UNESCO. L'any 1960, per a acompanyar la muller a una reunió acadèmica, pogué fer encara un nou viatge a Europa. Passà per França i per Itàlia. En una postal escrita de Venècia estant escriu: "Estem fent una petita volta pel Nord d'Itàlia. Fa bo de tornar a veure tantes coses belles i és trist haver-les de mirar amb ulls de comiat." Era a darrers de juliol, a finals d'agost emprenien tots dos la tornada a Mèxic. La salut, sempre precària, l'abandonava lentament. La vista, sempre deficient

el deixava gairebé cec. Però trobava encara la manera, ajudat per la muller, de llegir, de treballar, d'escriure cartes als amics.

Els darrers mesos de 1961 es va posar malalt, amb febre i un malestar que semblava bronquial - ell patia d'asma i havia tingut una embòlia pulmonar molt greu, anys enrera, a Mèxic - La malaltia no semblava alarmant, i el deixava llevar-se i fins algun cop sortir de casa. Però a primers de desembre va tornar a tenir un atac agut d'asma, els medicaments li feren perdre la vista, amb gran tristesa seva. Havia suportat resignadament les altres molèsties: la tortura de l'asma, la tos dolorosa que li trencava el pit, les nits d'ofec. "Fins aleshores no l'abandonà mai aquella serenitat que li havia fet costat tota la seva vida, aquella paciència tranquil·la, natural - és la seva muller qui parla - sense cap escarafall, perquè ell no es queixava mai i suportava tots els dolors d'una tal manera que calia endevinar-ho, perquè no deixava traslluir res del seu sofriment, fos físic o moral. La pèrdua de la vista fou, en canvi, un cop terrible."

La malaltia, amb alts i baixos, arribà a produir-li una crisi mortal el dia 23 de desembre al migdia, quan dictava les tarjetes de felicitació nadalenca i s'esforçava de signar-les. Va rebre els Sagraments de mà del Canonge Gallegos Rocafull, exiliat com ell. L'agonia fou dolorosíssima i durà fins a la nit del 24, vigília de Nadal. Tot i que la festa i l'absència de diaris impediren de fer conèixer la notícia, més de tres centes persones van acompanyar el cadàver al Cementiri Francès, on un any després era posada una llosa sepulcral damunt del seu cos.

Fins poc abans de morir havia treballat en un estudi sobre "Tirant lo Blanc", a publicar en una revista mexicana d'història. El tema estimat, que havia dictat el primer llibre dels 19 anys, ara tornava a inspirar la seva ploma.

=====

Barcelona, juny de 1964.

TAS-619(35)